

Rechtspersonen, algemene thema's

1

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk behandelen we thema's die voor alle privaatrechtelijke rechtspersonen van toepassing zijn. Dit zijn thema's die behoren bij de gehele levensloop van de rechtspersoon, namelijk startend bij de oprichting en eindigend bij de ontbinding van de rechtspersoon.

We bespreken het deelnemen aan het rechtsverkeer van een rechtspersoon. Denk bijvoorbeeld aan het sluiten van een (koop)overeenkomst of het in dienst nemen van een werknemer. Op welke wijze zal de rechtspersoon een beslissing kunnen nemen en hoe gaat de rechtspersoon daarna feitelijk 'handelen'? Hoe krijgt de rechtspersoon in het rechtsverkeer dus handen en voeten?

Het is voorts van belang om stil te staan bij ingrijpende veranderingen die zich tijdens het bestaan van de rechtspersoon kunnen voordoen. Zoals in de inleiding is omschreven liggen er bepaalde keuzes aan een rechtsvorm ten grondslag. Hierin kan een verandering optreden waardoor de rechtsvorm moet worden gewijzigd.

Ten slotte wordt dit hoofdstuk afgesloten met het einde van de rechtspersoon, de zogeheten ontbinding.

Om deze thema's goed te kunnen doorgronden zal eerst een algemene uiteenzetting volgen van het wezen van een rechtspersoon.

1.2 Rechtssubjectiviteit

Een natuurlijk persoon is in het recht een drager van rechten en plichten. Als hij een onderneming wil beginnen zal dat tot gevolg hebben dat hij gebonden is aan iedere overeenkomst die ten behoeve van de onderneming wordt gesloten. Zoals in de inleiding is beschreven kan dit enkele ongewenste gevolgen met zich brengen.

Het vermogen van een onderneming zal deel uitmaken van het vermogen van de natuurlijk persoon/ondernemer; hiertussen bestaat geen scheidslijn. En dat betekent dus dat eventuele schuldeisers van 'de onderneming' zich eveneens kunnen verhalen op al het privévermogen van de ondernemer. Er is ook een risico dat een ondernemer arbeidsongeschikt wordt of komt te overlijden; daarmee staat direct de continuïteit van 'de onderneming' op het spel. En die continuïteit is juist van belang voor een externe financier.

Om voorgaande te ondervangen kan het wenselijk zijn om 'de onderneming' onder te brengen in een zelfstandig vehikel, een voor het rechtsverkeer zelfstandige 'persoon'.

De juridische 'vondst' voor dit probleem is de rechtspersoon. De aan een natuurlijk persoon inherente problemen van ziekte of overlijden kent een rechtspersoon niet. Een rechtspersoon wordt voor onbepaalde tijd opgericht, lezen we in artikel 2:17 BW. Door de oprichting komen de belangen van de betrokken personen, zoals werknemers, leveranciers, klanten en vermogensverschaffers samen in een organisatie, die niet meer gebonden is aan één natuurlijk persoon die alle beslissingen neemt. In tegenstelling tot de onderneming van een natuurlijk persoon is de continuïteit van een rechtspersoon dus niet afhankelijk van de lichamelijke en geestelijke gezondheid van één persoon. De totstandkoming van rechtspersonen heeft daarom in de negentiende en twintigste eeuw een grote vlucht genomen. Zoals in de inleiding beschreven zijn er rechtspersonen die bedoeld zijn om er een onderneming mee te drijven. Maar ook voor niet-commerciële doelen zijn rechtspersonen in het leven geroepen. De regels voor het functioneren ervan vinden we in Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek (BW).

Door introductie van een 'rechtspersoon' in het recht ontstaat echter wel de vraag hoe deze handen en voeten krijgt in het rechtsverkeer. Denk aan: Hoe worden de missie en de visie van de organisatie bepaald? Wie bepaalt de strategie om het doel van de organisatie te bereiken? Voor het bepalen van 'zijn wil' is menselijk denken en handelen vereist want een rechtspersoon kan dat niet zelf. Dit zijn onderwerpen die verder in dit hoofdstuk worden besproken.

1.2.1 Gelijktelling met natuurlijk persoon

Dat een rechtspersoon een rechtssubject is, bepaalt de wet in artikel 2:5 BW. Deze bepaling luidt: 'Een rechtspersoon staat wat het vermogensrecht betreft, met een natuurlijk persoon gelijk, tenzij uit de wet anders voortvloeit'. Dus in beginsel zijn al de wettelijke regels die op een natuurlijk persoon van toepassing zijn ook voor de rechtspersoon van toepassing. Onder het vermogensrecht vallen onder andere de Boeken 3-10 van het Burgerlijk Wetboek. Dus wanneer een rechtspersoon bijvoorbeeld een laptop koopt (koopovereenkomst), dan gelden hiervoor onder andere de regels van titel 7.1 BW.

Gaan we nog even nader in op de koop van de laptop door de rechtspersoon, dan is hierop artikel 7:1 BW van toepassing, dat bepaalt dat koop de overeenkomst is waarbij de een zich verbindt een zaak te geven en de ander om de prijs in geld te betalen. De rechtspersoon verplicht zich dus om de prijs van de laptop aan de verkoper te betalen. Vervolgens zal de rechtspersoon na levering ook eigenaar worden van de laptop. Dit eigendomsrecht komt de rechtspersoon toe. Overeenkomstig artikel 5:1 BW is dit het meest omvattende recht dat een *persoon* op een zaak kan hebben; lees hier dus ook *rechtspersoon*.

Hiervoor zagen we dat een rechtspersoon ook zelf drager is van de rechten en plichten die voortvloeien uit rechtshandelingen. Maar daarnaast kunnen ook feitelijke handelingen aan een rechtspersoon toegerekend worden, denk dan bijvoorbeeld aan de onrechtmatige daad.

Kortom, overal waar in de wet 'iemand' of 'een persoon' staat, kunnen we dus ook de rechtspersoon lezen. Een rechtspersoon is zelfstandig en moet niet vereenzelvigd worden

met de personen die de rechtspersoon hebben opgericht of bestuurder zijn. Een schuldeiser kan de rechtspersoon aanspreken tot nakoming van een verbintenis, maar niet de bij de rechtspersoon betrokken personen zoals een aandeelhouder, lid, bestuurder of commissaris. Daarom kan een schuldeiser bij niet-nakoming van een verbintenis zijn vordering verhalen op het vermogen van de rechtspersoon, en niet op het vermogen van de bij de rechtspersoon betrokken personen.

Artikel 2:5 BW bevat aan het slot wel de beperking 'tenzij uit de wet anders voortvloeit'. Uit de wet vloeit bijvoorbeeld voort dat een werkgever een arbeidsovereenkomst slechts met een werknemer/natuurlijk persoon en niet met een werknemer/rechtspersoon kan sluiten. Ook al staat het er niet letterlijk, dat is nu eenmaal niet de strekking van die rechtsregel. Evenmin gelden de vele consumentenbeschermingsregels voor rechtspersonen. De bedoeling van deze regels is dat slechts de consument/natuurlijk persoon wordt beschermd omdat deze in het algemeen in een economisch zwakkere positie verkeert. Een rechtspersoon heeft die bescherming niet.

1.2.2 Organen

Een rechtspersoon bestaat niet uit eigen kracht, maar omdat hij ooit om een bepaalde reden door één of meer personen is opgericht. Bepaalde personen hebben er dus om uiteenlopende redenen belang bij dat de rechtspersoon (voort)bestaat. Zoals een natuurlijk persoon feitelijk kan bewegen door het gebruik van zijn ledematen, zo kan een rechtspersoon functioneren door middel van zijn zogeheten organen.

Bij een vereniging, coöperatie en ovm hebben we te maken met leden; bij de nv en bv met de aandeelhouders. Deze leden en aandeelhouders hebben in beginsel belang bij het (voort)bestaan van de rechtspersoon. En deze leden of de aandeelhouders vormen dan weer gezamenlijk de algemene vergadering. Dit is een orgaan van de rechtspersoon. Onder een orgaan verstaan we dus een persoon of een groep personen die bijdragen of uitvoering geven aan het handelen van een rechtspersoon. De spelregels waar dit orgaan zich aan moet houden, zijn te vinden in de wet of de statuten van de rechtspersoon. De wet en de statuten van de rechtspersoon kennen aan de algemene vergadering bepaalde taken en bevoegdheden binnen de rechtspersoon toe. Denk bijvoorbeeld aan de bevoegdheid bestuurders te benoemen die de rechtspersoon besturen.

De (enig) bestuurder of de gezamenlijke bestuurders vormen het bestuur, de dagelijkse 'handen en voeten' van de rechtspersoon. Het bestuur is eveneens een orgaan van de rechtspersoon. Ook van dit orgaan vinden we de taak en de bevoegdheden, de spelregels waar zij zich aan moeten houden, in de wet en de statuten van de rechtspersoon.

Er kan ook sprake zijn van een raad van commissarissen (RvC); dat is eveneens een orgaan van de rechtspersoon. In beginsel zijn commissarissen benoemd om toezicht op het bestuur te houden en om deze bij belangrijke beslissingen te adviseren. De commissaris of de gezamenlijke commissarissen vormen de RvC. Oorspronkelijk werd de RvC bij een nv of bv vooral beschouwd als een toezichthouder en adviseur namens de aandeelhouders, maar

tegenwoordig wordt zijn taak veel ruimer opgevat; hij dient zich bij de vervulling van zijn taak te richten naar het belang van de rechtspersoon en de met hem verbonden onderneming of organisatie.

Bij rechtspersonen waar in de regel ten minste vijftig personen werkzaam zijn, zal tevens een ondernemingsraad (OR) worden ingesteld. De OR zal met name opkomen voor de belangen van deze mensen. De bevoegdheden van de ondernemingsraad vinden we niet in Boek 2 BW omdat ook niet-rechtspersonen met dit aantal werkzame personen een OR moeten instellen. Dat neemt niet weg dat op grond van de door artikel 2:8 BW gevorderde aanvullende werking van redelijkheid en billijkheid in het rechtspersonenrecht de ondernemingsraad en zijn leden volwaardig deel uitmaken van de kring van betrokkenen bij de organisatie van de rechtspersoon. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de IKON-uitspraak.¹

Bij een stichting ligt dit iets anders. Een stichting heeft geen leden, dus is er ook geen orgaan als de algemene vergadering. Ze kent uiteraard wel een bestuur. Als er bij de oprichting eveneens gekozen is voor een toezichthoudend orgaan zoals hiervoor omschreven over een RvC, dan wordt dit meestal aangeduid met de term raad van toezicht (RvT), maar soms ook wel RvC. De functie van de raad van toezicht is hetzelfde als die van een RvC.

De reden waarom de rechtspersoon is opgericht vindt haar grondslag in het zogeheten 'doel' van de rechtspersoon. Het doel zal later in dit hoofdstuk nader worden bekeken. Voor nu is het van belang om te weten dat de rechtspersoon, via zijn organen, in het belang van het doel handelt. Hiervoor zullen er rechtshandelingen worden verricht, zoals hiervoor omschreven met betrekking tot de aankoop van een laptop. Maar ook valt bijvoorbeeld te denken aan: het sluiten van arbeidsovereenkomsten met werknemers, koop- en andere overeenkomsten met leveranciers, dienstverleners en klanten, financieringsovereenkomsten met kredietverstrekkers en ga zo maar door. Doordat het bestuur beslissingen neemt om het statutaire doel te bereiken, neemt de rechtspersoon als instituut duurzaam deel aan het economisch verkeer. Ook de andere organen van een rechtspersoon nemen beslissingen waarmee aan het maatschappelijk verkeer wordt deelgenomen, zij het in mindere mate. De organisatie van een rechtspersoon wordt dus uiteindelijk vormgegeven door aandeelhouders/leden en algemene vergadering, bestuurders en bestuur, commissarissen en raad van commissarissen.

De onderlinge rechtsbetrekkingen tussen de organen worden primair beheerst door de wet, de statuten, besluiten van organen en eventueel één of meer reglementen. Hier vinden we zodoende de taken en de verdeling van de bevoegdheden van de organen van de rechtspersoon.

¹ Hof Amsterdam 26 november 1987, ECLI:NL:GHAMS:1987:AD0083 (Ondernemingsraad IKON).

1.2.3 Redelijkheid en billijkheid

De kern van het rechtspersonenrecht wordt gevormd door het al genoemde artikel 2:8 BW, dat gezien kan worden als een *algemeen beginsel van behoorlijk ondernemingsbestuur*. Het eerste lid luidt: 'Een rechtspersoon en degenen die krachtens de wet en de statuten bij zijn organisatie zijn betrokken, moeten zich als zodanig jegens elkander gedragen naar hetgeen door redelijkheid en billijkheid wordt gevorderd.' Wat wordt hiermee bedoeld? In het algemeen vermogensrecht lezen we in artikel 3:12 BW dat bij de vaststelling van wat redelijkheid en billijkheid eist, rekening moet worden gehouden met de in Nederland levende rechtsovertuigingen en met de maatschappelijke en persoonlijke belangen die bij het gegeven geval zijn betrokken. Dit is geen erg concrete norm, met name niet omdat rechtsovertuigingen veranderlijk zijn. Weinig discussie zal evenwel bestaan over de in Nederland breed gedragen gedachte dat belanghebbenden in beginsel behoren te streven naar consensus. Met alle belangen moet rekening worden gehouden: die van werknemers, kapitaalverschaffers en management. Om consensus te bereiken zal men elkaar over en weer proberen door dialoog te overtuigen van het eigen standpunt.

Voorbeeld 1.1

Over de vraag hoe het voetbalspel gespeeld moet worden bestaan vele ideeën, zo ook binnen de betaaldvoetbalorganisatie AFC Ajax N.V.; een naamloze vennootschap dus. In 2011 had Johan Cruyff – volgens velen de beste Nederlandse voetballer ooit – ervoor gezorgd dat de gehele RvC was opgestapt. Zelf nam hij vervolgens zitting in de nieuwe RvC. Aangezien Ajax een zogenoemde structuurvennootschap is, heeft de RvC de bevoegdheid om bestuurders van de vennootschap te benoemen en te ontslaan.² Bij zijn aanstelling als commissaris had Cruyff naar verluidt 'de opdracht' van de grootaandeelhouder meegekregen om het voortouw te nemen in het zoeken naar goede bestuurders. Cruyff wilde dat het bestuur Cruyff's visie op voetbal – het Plan-Cruyff, waarbij individuele techniek vooropstaat – zou gaan uitvoeren en stelde dientengevolge voor om Tscheu La Ling te benoemen als bestuurder. Dat zagen de vier andere commissarissen gelet op La Ling's reputatie niet zitten. Achter de rug van Cruyff om werden door de vier anderen wekenlang gesprekken gevoerd met Louis van Gaal. Waarom achter zijn rug? Omdat deze commissarissen vermoedden dat Cruyff de kandidatuur zou lekken naar dagblad De Telegraaf, die een hetze tegen Van Gaal zou entameren waardoor Van Gaal's benoeming kansloos zou zijn. Daarbij speelde mee dat bekend was dat Cruyff niet gecharmeerd was van Van Gaal's voetbalvisie, waarin juist het collectief vooropstaat. Wat kan nu gezegd worden als bovenstaande feiten worden getoetst aan artikel 2:8 lid 1 BW? In de eerste plaats botst het voeren van gesprekken met een kandidaat-bestuurder achter de rug van een medecommissaris om met de in Nederland levende rechtsovertuigingen over goed ondernemingsbestuur. De norm is dat we anderen met een afwijkende mening met open vizier tegemoet treden. We behoren dan met elkaar in overleg te treden. In de tweede plaats geldt dat het lekken van vertrouwelijke informatie

² Zie hierover par. 1.5.5 en 4.11.